
P r i n o s i

UDK: 261.6
Primljeno 9/2002.

KRŠĆANSKI KORIJENI EUROPSKOG DRUŠTVA

*Karl kardinal Lehmann*¹¹⁷

Europa se na mnogim područjima brže povezuje nego što smo toga svjesni. Postoje međutim i napetosti te različiti prikriveni interesi. Zbog toga se sve hitnije postavlja pitanje što novu Europu iznutra povezuje. Gotovo 12 godina nakon korjenitih promjena u Srednjoj i Istočnoj Europi kao i nade u brzo prevladavanje dugogodišnjega rascjepa širi se razočaranje i otrježnjenje. U takvoj situaciji važno je zapitati se još temeljitije nego dosada koji su osnovni čimbenici jedinstva, ali i podjele i suprotnosti. Pritom treba početi izdaljega i misliti dugoročno.

I. EUROPA IZMEĐU VIZIJE I PRAGMATIZMA

Europa je već dugo jedna vizija. Ne samo političari nego osobito književnici i drugi kulturni djelatnici borili su se protiv nacionalizma u Europi i poetsko-utopijski posvješćivali osjećaj zajedništva koji nas može izvesti iz mnoštva zamršenih odnosa i krajnje posvađanosti. Pritom su često bili ismijavani od onih koji su se kao "pragmatici" pozivali na "moguće". Europska je suradnja vrlo često shvaćana kao pretpostavka za osiguranje mira i očuvanje zajedničke kulture. Te vizije i polemike i danas pokazuju zapanjujuću aktualnost. Premda je

¹¹⁷ Ovo je izgovorena verzija predavanja kardinala Karla Lehmana, predsjednika Njemačke biskupske konferencije pod naslovom *Christliche Wurzeln einer europäischen Gesellschaft* na 6. međunarodnom kongresu Renovabis u Freisingu (kod Münchena) održanog od 5. do 7. rujna 2002. o temi "Europa - eine Wertegemeinschaft". Uredništvo Crkve u svijetu zahvaljuje upravi Renovabisa na dopuštenju da ovaj tekst objavi u hrvatskom prijevodu.

katkada dolazilo do susreta poetske vizije o Europi i političke prakse, ipak upravo u naše vrijeme o temi "Europa" nedostaje plodnih susreta između kulturnih djelatnika i političara. Jednima lako izmiče inspiracija za budućnost, drugi ne uspijevaju pomiriti viziju s trezvenim pogledom na zbilju.

Taj rascjep jamačno osjećaju mnogi ljudi. S jedne strane, u svakome od nas prisutna je čežnja za prevladavanjem uskih granica, nacionalističkih pretjerivanja, poraznih gospodarskih konkurencija i zastarjelih razjedinjenosti među državama. Mnogi još tuguju zbog besmislene smrti tolikih poginulih na europskim bojištima. Šikaniiranje na graničnim prijelazima izaziva u nama negodovanje. Premda nas od drugih zemalja često dijeli manje od sat vremena leta, ipak još uvijek primjerice nije zadovoljavajuće riješeno pitanje priznanja mnogih školskih svjedodžaba i studijskih diploma. Kad se ispriječe takve zapreke, bude se u svima nama velike i male vizije o Europi. No stvarnost nas opet brzo prizemlji. Raznovrsnost jezika brzo nam ukaže na vlastite granice. Između pojedinih država postoji još uvijek velika razlika u gospodarskom napretku. Kad se radi o gospodarskim interesima, pregovori su surovo tvrdi. Svi mi u glavi imamo svoju sliku o Europi kakvu bismo željeli, no ona nije rezultat ravnoteže mnogih nastojanja i interesa kojih svagdje ima i koje treba uzeti u obzir, nego pak često samo maglovita utopija.

K tome postoje bojazni. Desetljećima je Europa bila rascijepljena na Istok i Zapad. Činilo se da je zid kroz Srednju Europu jedina stvarna suprotnost. Nakon što je on pao, pokazalo se koliko je mnogo blokada u našim glavama. To vrijedi za cijelu Europu. Stari nacionalistički stavovi za koje smo mislili da su odavno prevladani, odjednom se ponovno javljaju. U međusobnom odnosu država opet jačaju savezništva po ugledu na Prvi svjetski rat i i međuratno vrijeme. Krvavi građanski ratovi poput onoga u bivšoj Jugoslaviji brzo rasplinjuju naše snove o Europi. Mnogi također smatraju da moramo previše žrtvovati za ovu Europu: stabilnu valutu, relativno visok životni standard, mnoga socijalna postignuća, velike slobode, kulturalnu raznolikost i regionalno bogatstvo. Oni se boje da će golemi upravni aparat sa svojom birokratskom moći mnogo toga srušiti i stisnuti u jednoobrazno ruho. Integralizam Europske unije sa svojim brojnim regulacijskim mehanizmima nekima se čini poput velike zvijeri iz Otkrivenja. Ta se bojazan katkad i svjesno potiče.

No, ne smijemo ostati kod te neplodne oprečnosti. Ne smijemo se obeshrabriti i dati se samljeti između vizije o Europi koja jednostavno ne uvažava stvarnost i plitkog pragmatizma koji ne može

smoći moralne snage protiv pritiska jačih, prilagođivanja svih postojećemu stanju i protiv sile onih koji se bezobzirno probijaju.

S tim općim očekivanjima koja su gdjekad samo želje i s tom resigniranom procjenom zbilje ne može se pak ostvariti tako velika zadaća kao što je nova Europa. Moramo iznova promišljati realne mogućnosti i našu odgovornost da bismo imali budućnost.

II. NOVI ODNOS ISTOKA I ZAPADA

Pritom je svakako potrebno imati na umu prošlost, duboke i često skrivene posljedice diktatura u Srednjoj i Istočnoj Europi. Ne može se zaboraviti sve ono što se tijekom desetljeća događalo. Nebrojani ljudi u istočnim diktaturama desetljećima su bili prikraćeni ili omalovažavani u temeljnim dimenzijama svojega čovjštva: čežnji za slobodom, težnji za istinitošću, u svojem stvaralačkom razvitku i slobodi kretanja. I vjera je bila sustavno istjerivana. Čudo oslobođenja sastoji se zapravo u tome da je čovjek - kao pojedinac i u zajednici - sa svojim nadama i u svojoj čežnji pobijedio sustav koji se činio posve savršenim i neprevladivim. Ali i kod onih koji su se opirali pritisku nakon toliko vremena još je mnogo toga zaraženo i oboljelo. Gdje je čovjek desetljećima stalno bio pod tutorstvom, teško mu je odjednom biti kreativan i maštovit. Tko primjerice nije mogao birati između različitih mogućnosti, njemu se nužno odlučivanja isprva čini mučnom. To vrijedi ne samo za političke izbore. Tko je sumnjao da su mu možda u stanu ugrađeni prislušni aparati i tko se bojao što će njegov susjed odnosno njegov kolega na radnome mjestu o njemu reći, taj je još dugo ostao sumnjičav. Takvu situaciju moramo još zadugo vrlo ozbiljno promišljati. Nije slučajno da su na taj način razoreni i sami kršćanski korijeni.

Nova Europa nije ponovno uspostavljanje neke ranije povijesne faze njezine egzistencije; ali ona se ne može ni apstrahirati od svoje prošlosti. Istinski pogled u prošlost može djelovati oslobađajuće za budućnost. Zapravo, Europa je od početka, a osobito u novom vijeku, bila jedinstvo u različitosti. Njezina je kultura izrasla iz grčkih, rimskih, židovsko-kršćanskih, islamskih i humanističkih korijena. Uvijek su posrijedi bile središnje ideje slobode, dostojanstva čovjeka i odgovornosti, koje su demokratske institucije sve više štatile. Ta teška zadaća stvarnog ujedinjenja mnogolike Europe dugo je ostala prekrivena podjelom na Istok i Zapad. Računali smo radije s trajnošću podjele. Ostvarenje europskog jedinstva s Istoka i Zapada dugo je vremena bila utopija premda se o tome mnogo govorilo. Sada

međutim postoji prava mogućnost da Europa ponovno dođe k sebi i da se probudi. Revolucije u Srednjoj i Istočnoj Europi pridonijele su tome da povijest ovdje više ne stoji, nego se ponovno događa.

Ono što iz sadašnjega procesa nastaje ipak nije neka jednostavna i pregledna cjelina. Željezna zavjesa nam je do preokreta 1989. omogućila relativno laku osnovnu orijentaciju. Duhovna strujanja i politički sustavi jasno su se sukobljavali. Na zidu razdvajanja moglo se dobro razlikovati što služi slobodi, a što je išlo u prilog porobljavanju. No u zbilji, Europa je uvijek bila vrlo kompleksna i nehomogena. Možda su nam u prvom trenutku pod utjecajem vrlo zanosnog entuzijazma neki slogani zamaglili raznolikost unutarnje situacije. Slike o "zajedničkom europskom domu" ili o "europskoj obitelji" nisu pogrešne, ali su nas zbog svoje uvjerljivosti zavaravale glede poteškoća koje u sebi nose.

To se osobito odnosi na njemačko govorno područje. Politika i kultura uvijek su bile ovisne o europskim utjecajima. A oni su se slijevali u središte Europe, gdje su često bili prihvaćani, prekrajani, stvaralačkim načinom prepravljani i posvajani da bi napokon opet bili isijavani na druge strane. Zemlje njemačkog govornog područja u Srednjoj Europi dobivaju posebnost i kontinuitet tek u toj stalnoj razmjeni.

Povijest Europe puna je napetosti i protuslovlja. Ona ima i svoju drugu stranu. To je povijest neprekidnih ratova, imperijalizma, ugnjetavanja ostalog svijeta, krvarenja drugih u službi vlastitoga blagostanja. Nisu li mnogi ideali i snovi o slobodi bili izgovor za anarhiju i bezobzirnost? Demokracija je k nama došla zaobilaznim putem, ona nije europska normalnost. Danas za nju imamo osobito dobru priliku. Razdoblje nakon Drugoga svjetskog rata do sada je najduže mirnodopsko vrijeme koje je Europa ikada doživjela. Budućnost Europe otvorena je kao rijetko kada prije. Mnoge nacije ne smiju međutim ponovno pasti u stare pogreške, razvijajući pretežno svoje vlastite nacionalne interese. Unatoč visokom značenju koje nacija ima, ona nije najveća vrednota u jednoj zajednici. Situacija otvorenosti kakva nam je podarena od 1989. ima i svoje opasnosti, koje zahtijevaju veliku budnost. Ne smiju se pojaviti stare konstelacije savezništva iz ponora povijesti. Katastrofe 20. stoljeća ne smiju biti uzaludne.

III. RAZNOLIKOST KORIJENA

Europa treba novi identitet, koji se, dakako, ne smije temeljiti samo na političkom području ili na podudarnosti gospodarskih interesa. Koliko je god važno srastanje u dimenziji političkoga i gospodarskog života, ne smije se zanemariti kulturalni, tj. duhovno-spiritalni identitet nove Europe, što se dosad često događalo. Pitanje duhovnih korijena buduće Europe ne može se riješiti samo pukim konstatiranjem da postoje različite kulture u pojedinim regijama i zemljama te različiti jezici i nacije ili ukazivanjem na svjetonazorsku neutralnost i vjersku slobodu. Jer, gledano sa spiritualnog i etičkog motrišta, to bi bilo jednako povlačenju u pluralnost međusobno nepovezanih svjetonazora ili bijeg u potpunu privatnost. Ima dosta tendencija koje idu u tom smjeru. Zapad u tom pogledu nije dovoljno shvatio određenu suzdržanost zemalja i Crkava u Srednjoj i Istočnoj Europi.

Europska kultura izrasla je iz mnogih korijena. U tu cjelinu spadaju duh Grčke i rimski svijet, postignuća latinskih, keltskih, germanskih i slavenskih naroda, hebrejska kultura i islamski utjecaji. Premda su europski narodi možda češće djelovali jedni protiv drugih nego jedni s drugima, ipak potječu iz zajedničke kulturne tradicije. Nema razdoblja koje tu duhovnu podlogu nije nastavilo dalje razvijati. Europa je uvijek bila jedan smioni pothvat i zato je i danas "nedovršeni projekt" (J. Habermas). Bila bi fikcija kad bismo se ponašali kao da je ikada bilo drukčije i napravili bismo propust kad ne bismo iskoristili danas ponuđenu priliku.

Rascjep Europe pomaknuo je glavno težište na Zapadnu Europu i na narode germanskoga i romanskog porijekla. Danas moramo ponovno učiti da u te stupove Europe isto tako izvorno i ravnopravno spada slavenski svijet.

IV. KRŠĆANSKA VJERA - TEMELJ EUROPE

Suvišno je prepiranje oko toga koji kulturni element prevladava u duhovnom temelju Europe. Ne može se međutim nijekati da kršćanska vjera sasvim presudno spada u trajnu podlogu korijena Europe. Na tome ništa ne mijenjaju ni crkveni raskoli u XI. i XVI. st. na Istoku i Zapadu, premda su oni osjetno oslabili integrirajuću snagu kršćanske vjere. Europa je postala prvi kontinent koji je u svojemu cijelom raznolikom naslijeđu zahvaćen kršćanskom vjerom.

Time je stvorena pretpostavka za jedinstvo kulture prožete vjerom Crkve.

U tom smislu s pravom govorimo o "kršćanskim korijenima" Europe. Time se ne želi tvrditi da se Europa i kršćanstvo posve poklapaju. Takvo izjednačavanje ne bi bilo u interesu ni samog kršćanstva jer je kršćanska vjera poziv u zajedništvo s Bogom upućen svim ljudima. Kršćanstvo se u svojem sveopćem poslanju ne smije reducirati na svoju "eurocentričnost". Snagom Duha ono je sposobno za inkulturaciju u sve narode i sve jezike. No nitko neće zbog toga nijekati da je kršćanska vjera europskoj kulturi dala takav prepoznatljivi oblik da ona svoj identitet bez vjere ne bi mogla odrediti. I pojedinačni Europljanin sve kad bi se posve odrekao vjere, mora se uvijek iznova pitati o smislu kršćanstva i kulture koju je ono inspiriralo.

U europskoj se kulturi pokazuje novost kršćanske vjere i njezina duboko djelotvorna i nepresušiva snaga, pa i onda kad druge, njoj djelomice suprotne ili neprijateljske tendencije suobličuju povijest. Kršćanska vjera dala je mnoge poticaje za stavove i ustanove koje su se poslije razvijale – često izvan Crkve, a katkada i protiv nje. Sjetimo se samo humanizma, uloge tehnike, značenja znanosti te otkrića i važnosti ljudskih prava. I konkretna humanost Europe u pokretima koji su se udaljili od kršćanske vjere ili su se pak od nje otuđili, nadahnuta je kršćanskom baštinom, primjerice, u djelima dobrotvornosti. Danas je to porijeklo često zaboravljeno, nerijetko se poriče ili izobličuje. No ostaje ozbiljno pitanje koliko temeljna uvjerenja kršćanske slike o čovjeku, kao primjerice dostojanstvo osobe ili milosrđe, odnosno opraštanje, mogu biti razdvojena od živoga korijenskog temelja vjere, a da – barem na duži rok – ne izgube svoj autentični smisao. Upravo zajedničkom ekumenskom odgovornošću kršćanstvo danas mora ponovno prepoznati neke plodove duha koji su se iselili iz crkvenog područja i postali gotovo neprepoznatljivi, te ih ponovno prihvatiti kao svoje i ispuniti svojim vlastitim životom. Po momemu uvjerenju ljudsko dostojanstvo – a to vrijedi za svaku pojedinu osobu, bez iznimke – ne može se trajno održati bez vjere da je čovjek slika Božja i da po tome ima svoje značenje i dostojanstvo. To se pokazuje u našoj današnjoj raspravi o dostojanstvu osobe i čovjeka, uključujući nerođeno dijete, te na području bioetike i genetike. Kršćanska uvjerenja o vrednotama mogu se tako reći iseliti i otuđiti se svojem porijeklu.

Kad govorimo o Europi pod vidom kršćanske odgovornosti, ne osvrćemo se primarno unatrag, ne sanjarimo nostalgично o nekom romantičnom zlatnom "Zapadu" (kojega u tom obliku nikada i nije

bilo), nego smo zabrinuti za europsku sadašnjost i budućnost s njezinim napetostima i suprotnostima. Pritom smo svjesni da danas u Europi postoje civilizacije koje su u oblikovanju ljudskoga življenja sklone posve apstrahirati od živoga Boga i pouzdavati se samo u vlastite snage ljudskoga uma, znanosti i tehnike.

Kršćani moraju odlučno prihvatiti otvoreni prijepor i duhovno natjecanje s onima koji bi htjeli Europu izgrađivati bez kršćanske djelotvorne snage, a osobito bez Crkava. Vjera u trojedinog Boga i u nepovredivo dostojanstvo čovjeka ima dovoljno razloga, osobito nakon događaja "preokreta", da ponovno hrabrije, dublje i uvjerljivije svjedoči nadu koja je u nama i koja nas ispunja. Kršćani su previše malovjerni, u duhovno-spiritualnom pogledu tromi i kukavički. Trebaju više odvažnosti da priznaju vjeru i više radosti Evanđelja. Onda se ne trebaju bojati današnjih izazova.

Europa se dakako ne smije samo pozivati na svoju prijašnju kršćansku baštinu nego mora današnjim svjedočenjem kršćana biti sposobna u susretu s osobom i porukom Isusa Krista iznova odlučivati o svojoj budućnosti. Jedino pod tim uvjetima istinita je riječ da Crkvi nije kraj. Mi Crkve na Zapadu trebamo pritom pomoć i primjer sestara i braće u Srednjoj i Istočnoj Europi, koji ne smiju žrtvovati snagu i radost svoje vjere, dugo iskušane u trpljenju, radi modernog prilagođivanja.

V. KRŠĆANSKA VLASTITOST U SEKULARIZIRANOJ EUROPI

Europa ima kršćanske korijene, no upravo je u tom pogledu ona danas otrgnuta od korijena. Ne koristi nam jadikovati zbog sekularizacije; naprotiv, vjera se mora snažno oglašavati i boriti u polifonskom zboru glasova koji se artikuliraju u pluralističkom društvu. Nema smisla potajice čekati da se ponovno vrati nešto kao kršćanski Zapad, gdje bi Crkva imala središnje duhovno vodstvo i ulogu upravljanja. Naprotiv ona mora radikalno shvatiti činjenicu da se njezin glas neoslabljeno treba čuti u uvjetima slobode vjere i pluralizma.

Tu temeljnu situaciju lako je riječima akceptirati, ali ju je puno teže u nutrini prihvatiti. Osobito će biti važno da se Crkve, prije svega u zemljama Srednje i Istočne Europe, s obzirom na njihovo mjesto u društvu i odnos prema državi ne orijentiraju na neke modele iz prošlosti. Katkad je zastrašujuće gledati koliko se ljudi opet naslanjaju na takve antikvirane modele – često iz neprilike. Mi na Zapadu zacijelo nismo nepogrešivi učitelji, no ipak smijemo savjetovati da se u današnjim društvima zahtjev vjere više prenosi

pozivom, argumentacijom i uvjerljivim djelovanjem nego putem pretežno monoloških izjava ili autoritativnih smjernica koje u pojedinim pitanjima čak mogu imati svoju opravdanost.

Crkva mora najprije vršiti ono što je njezina iskonska zadaća i što ona svakodnevno čini: naviještanje Evanđelja. Svi naponi oko obnove posljednjih desetljeća, pa i nakon Drugoga vatikanskog sabora, idu za tim da sama Crkva sve više bude sposobna ljudima našega vremena naviještati Evanđelje. Ta je zadaća iz dobrih razloga nazvana novom evangelizacijom. Pojam je često bio sumnjičen da izražava isključivi i posebni katolički zahtjev za rekristijanizacijom Europe. Već je Posebna sinoda biskupa za Europu u svojem završnom dokumentu od 13. prosinca 1991. s Papinim odobrenjem nedvosmisleno istaknula: "Nova evangelizacija nije plan takozvane 'restauracije' Europe prošlosti, nego poticaj da se ponovno otkriju vlastiti kršćanski korijeni te uspostavi dublja civilizacija, doista više kršćanska, te stoga i punije ljudska. Ta 'nova evangelizacija' živi od neiscrpivoga blaga objave što se jednom zauvijek dovršila u Isusu Kristu. Nema 'drugog evanđelja'. A namjerno se zove novom evangelizacijom jer Duh Sveti čini Božju riječ uvijek novom te neprestano potiče ljude u njihovoj nutрини (1 Iv 3,2). Nova je ta evangelizacija također stoga što nije nepromjenljivo vezana uz neku određenu civilizaciju, jer evanđelje Isusa Krista može sjati u svim kulturama." (*Da bismo bili svjedoci Krista koji nas je oslobodio*, KS, Dokumenti 97, 1992., II.). Ovu izjavu koja se dugo usuglašavala ne može se mimoći.

Crkva i za buduću Europu čini najbolje ako ostaje vjerna svojoj vlastitoj zadaći. Onda će naime svojim navještajem i vjeronaukom, svojom teologijom i raznolikom prisutnošću u društvu izgrađivati vrednote koje valja obnavljati: dostojanstvo čovjeka, slika o čovjeku, etos svagdašnjice, ostvarenje jedinstva u "temeljnim vrednotama" usred svjetonazorske raznovrsnosti. Nema nikakve sumnje da u ove zadaće spada i produbljenje i proširenje kršćanske socijalne etike, koja je u katoličkom socijalnom nauku u Crkvi našla svoj obvezujući izraz. Što je u njoj formulirano o društvenim načelima oblikovanja, zacijelo je potrebno konkretizirati. Kad u najnovije vrijeme čak i Ugovori iz Maastricha navode načelo supsidijarnosti, oslanjajući se jamačno na tradiciju katoličkoga socijalnog nauka, onda je to potvrda kako takva načela oblikovanja takoreći preko noći dobivaju na značenju. Trebalo bi ovdje puno toga reći o mnogim područjima na kojima se osobito laici, vođeni duhom kršćanstva, zauzimaju za izgradnju nove Europe: unaprjeđenje dostojanstva čovjeka, poštovanje nepovredivosti prava na život, prava na slobodu savjesti i

vjersku slobodu, uloga braka i obitelji, skrb za opće dobro, očuvanje stvorenja, odgovornost za medije. Bio bi opširan popis tema i njihove primjene koji bi se ovdje morao navesti, od pitanja o položaju žena do politike zdravstva.

Katolička crkva je opća Crkva, koja se u svojim vlastitim strukturama uvijek iznova mora boriti za ravnotežu između jedinstva i raznolikosti. Zato će se Crkva s jedne strane zacijelo zauzimati za učinkovite strukture europskog ujedinjenja, ali će kritički pratiti proces integracije. Bruxelles ne smije postati buldožer koji će na putu integracije srušiti osobito one regionalne kulturne vlastitosti. Modernitet nije tako bezazlen kao što se naizgled čini. On ugrožava i razara često i religiozne sredine.

Osim europskih koncepcija jedinstva jednako su važne nacionalne i regionalne osobitosti europskih zemalja. Postoji stanovita opsjednutost jedinstvom koje se jednostavno ne obazire na mnogobrojne europske jezike, način mišljenja i oblike života. Crkve će ovdje upravo svojom čvrstom ukorijenjenošću u pojedinim zemljama promicati europski mentalitet, koji prihvaća opće, ne zabacujući značenje lokalnoga ni regionalnoga.

Crkva misli globalno. Ona ne može zamisliti Europu bez drugih kontinenata. Bio bi naime koban znak kolektivne sebičnosti ako bi se nova Europa zadovoljna sama sobom zatvorila pred nevoljama ostaloga svijeta. S time u svezi nažalost ima nekih naznaka. Ali to ne smijemo prihvatiti. Dapače, Europa mora što skorije dokazati svoju globalnu odgovornost naspram siromašnih, ugnjetavanih naroda, gladi, tereta dugova, raznovrsne nepravde i ugrožavanja stvorenja. Migracijski pokreti i razlike između Sjevera i Juga zahtijevat će od budućih Europljana da se uvijek iznova izdignu iznad svojih vlastitih interesa i okrenu se sve većim nevoljama svjetskog društva. Bez tih perspektiva i toga obzora ne bismo bili uistinu katolički u izvornom smislu te riječi.

Podijeljenost i rastrganost najveća su zapreka zadaćama Crkava da svom snagom vjerodostojno zastupaju svoju odgovornost za Europu. Posljednjih desetljeća zacijelo postoji gotovo na svim područjima ohrabrujuća ekumenska suradnja. Europske inicijative evangeličkih, katoličkih i pravoslavnih Crkava imaju puno zajedničkih tendencija. Spomenut ću evangelizaciju kao prvu zadaću. Međusobno zbližavanje može jedino uspjeti ako zajednički i pojedinačno hodimo prema središtu koje može biti samo Isus Krist.

VI. NOVI POLET ZA NOVU EUROPU

Crkve mogu dakle pridonijeti da uvjerenja o vrednotama budu vitalnija. Ta uvjerenja trebaju konkretne uzore. Kršćanska vjera je za to još uvijek najveća potpora Europi koja srasta. Crkve kao institucije ukorijenjene su u tradiciji te istodobno pokazuju u budućnost i uspostavljaju smisao.

Osobitu važnost dobivaju uvjerenja o vrednotama za one zemlje koje će u bliskoj budućnosti pristupiti Europskoj uniji. Nije dovoljno od njih zahtijevati zajedničku razinu (*acquis communautaire*). Mora se osigurati da se te zemlje sa svojim raznolikim kulturnim i religioznim životom u Europskoj uniji osjećaju zaštićenima. Ako ne uspijemo revalorizirati uvjerenja o vrednotama, onda će proširenje Unije biti zamorna stvar i možda će još više pogoršati već često sa žaljenjem konstatiranu slabost Europe. S obzirom na to valja promisliti ne bi li trebalo pojam pukog "proširenja" zamijeniti pojmom europeizacije. Pojam "proširenja" ostavlja dojam kao da se radi samo o jednom kvantitativnom dopunjenju Europe u smislu nove cjeline. To nije slučaj jer je ovdje riječ više o kvalitativno-kulturalnom upotpunjenju Europe. Takvo shvaćanje stvorilo bi novi temelj za nove vizije u ostvarenju europskog ujedinjenja i moglo bi pridonijeti stvarnom i spiritualnom ubrzanju procesa. Crkvama će u tome pripasti bitna uloga premda se ova zadaća ne smije stavljati samo njima na leđa.

Na Zapadu i na Istoku probleme asocijacije katkada promatramo pretežno iz gospodarske i političke perspektive. S obzirom na to u sadašnjim pregovorima unatoč svem napretku ima i još nedovoljno riješenih problema, koje u interesu pojedinih zemalja zacijelo ne smijemo mimoći. U Poljskoj je primjerice zaista temeljno životno pitanje kako će se urediti područje poljoprivrede jer je ono za mnoge seljake pitanje preživljavanja. No možda je potrebno naglasiti da je njihovo viđenje problema legitimno i da ga je potrebno tematizirati na široj razini. Zbog dugotrajne podijeljenosti Europe željeznom zavjesom odveć smo se naviknuli Europu često poistovjećivati za Zapadnom Europom. Odavno postoji neriješena zadaća kako povrh zapadnih i južnih kultura, grčkoga, latinskoga, germanskoga pa čak i arapskoga kulturnog prinosa primjereno vrednovati istočnoeuropsku povijest i slavensku baštinu i priznati im mnogo veće značenje. Imam dojam da i dvanaest godina nakon dokidanja komunističkih diktatura u tom pogledu, barem u našim glavama, nismo dostatno prihvatili ovo duboku pripadnost. Stoga bismo zaista trebali biti oprezni primjerice s pojmom "proširenja". Zapadna Europa osobito u granicama Europske unije mora skromno primiti na znanje da sebe

ne smije shvaćati kao u biti potpunu veličinu kojoj drugi naprosto pridolaze. U pitanju je više od toga kada predlažemo da je bolje govoriti o "europizaciji". Uostalom, slične probleme imamo i u Zapadnoj crkvi. Zato nam je papa Ivan Pavao II., koji kao Poljak govori iz duhovnoga, historijskoga i društvenog iskustva ove zemlje, u svojim izjavama o Europi uvijek iznova govorio o dvama plućima, na Istoku i Zapadu. Za to nam je ostavio trajnu uspomenu proglašivši Ćirila i Metodija slavenskim apostolima.

Ta činjenica ima posebnu važnost s obzirom na mjesto i značenje Europe u svijetu, što se osjećalo i prije 11. rujna 2001.

Da bi mogla ispuniti vlastitu ulogu u svijetu, Europi je potrebno unutarnje učvršćenje. Vrednote koje ona nudi rezultat su kulturne europske povijesti koja je tijekom stoljeća bila izborena teškom mukom. I danas su te vrednote izložene stalnim napadima i moramo ih uvijek iznova otkrivati, obnavljati i braniti. Ako ih želimo promicati u svjetsku zajednicu u kojoj postoje nastojanja oko njihove realizacije, ali i raznoliki neuspjesi, onda je prva pretpostavka da se kod nas samih za te vrednote vjerodostojno zauzimamo i uvjerljivo ih prikazujemo. Načela ljudskih prava, socijalne pravde, solidarnosti, slobode i mira moraju se razvijati i primjenjivati u našem vlastitom državnom i društvenom poretku u novim uvjetima Europe. Nužno trebamo razvijati novu senzibilnost i iskustvo europske pripadnosti. Solidarnost i osjećaj zajedničke pripadnosti ne mogu se postići pozivima ili nekim površnim oduševljenjem za Europu.

Trebamo dakle za sve zadaće zajednice zajedničko uvjerenje o vrednotama. Kako ga postići? Kao što to nije moguće svakoj državi samoj za se, isto tako ne može ni Europa sama po sebi stvoriti ta uvjerenja o vrednotama. No tim više se postavlja pitanje: gdje su ukorijenjene one snage koje ovome apstraktnom društvu daju onu supstanciju na kojoj ono konkretno povijesno počiva, osobito u etičkom smislu. Odakle državi i društvu temeljna uvjerenja o smislu ljudskog suživota koje oni sami ne mogu jamčiti. Moderna država ne može ih stvoriti jer bi morala dokinuti svoju svjetonazorsku neutralnost. Sjetimo se poznate riječi Ernst-Wolfganga Böckenfördea, stručnjaka za državno pravo: Sekularizirana država i moderno društvo žive od pretpostavki koje sami ne mogu jamčiti, a na koje su bitno upućeni. Zbog toga su važna ona zajednička pravna dobra, načela i uvjerenja koja prethode ljudskim i temeljnim pravima i njih istom utemeljuju. Kršćanstvo stoji na izvoru mnogih takvih temeljnih vrednota. One su univerzalni i razumski utemeljeni poziv i obveza da ih ostvarujemo za sve, bez obzira na to kako se obrazlaže njihova posljednja srž.

Jacques Delors, uvjereni katolik i socijalist, u svojstvu predsjednika Europske komisije označio je 1992. osobitom zadaćom Crkava da pridonese prevladavanju "moralnog deficita" u Europi, što ga je sam uočio i sa žaljenjem konstatirao. Upozorio je na nedostatak snažne socijalne dimenzije, na politiku okoliša i znanosti kao i na velika bioetička pitanja te dodao: "Ako nam ne uspije našem kontinentu ponovno dati 'dušu', izgubit ćemo bitku za Europu – jer ćemo više nego ikada dosad biti konfrontirani s etičkim i političkim pitanjima. U tom pogledu Crkve i religije imaju bitnu ulogu". Slično misli i sadašnji predsjednik Romano Prodi.

Ne smijemo zaboraviti da utemeljitelji Europe nisu bili nikakvi birokrati i tehokrati, nego političari, koji su osluškiivali puls vremena i ljudi. No prije svega bili su uvjereni kršćani i zato prožeti religioznim korijenima Europe. U njihovim razmišljanjima na prvome su mjestu građani. Jean Monnet je u svezi s tim rekao: "Ne ujedinjujemo države, nego ljude." Iznio je zapažanje koje je upravo danas aktualno za Europu na raskršću: "Kad bih mogao još jednom započeti, počeo bih s kulturom." Alfred Grosser, europski mislilac, koji nije član Crkve, ali je poznati simpatizer njezine uloge, to je ovako izrazio: "Za izgradnju Europe koju želimo nije nužno značajna riječ Europa, nego temeljni etički stav koji zajedno povezuje vjernike i nevjernike. U tome Crkvama pripada golema uloga stimulansa da se iz kršćanstva 'izvuče' najbolje za opće dobro cjelokupne zajednice."

Da bi Crkve tu ulogu mogle preuzeti, potreban im je slobodan prostor koji im država ne smije sužavati. Samo takav slobodan prostor Crkvama omogućuje da dadnu svoj prinos za socijalni suživot i da aktiviraju sudjelovanje pojedinaca i manjih skupina. Zato je važno da se Crkve ne promatra kao naprosto jedan dio civilnog društva ili kao nevladine organizacije, kako se trenutačno na europskoj razini često događa. Crkve nisu organizacije u smislu tzv. NROs (nevladinih organizacija, op. prev.) ili NGOs, koje objedinjuju interese svojih članova da ih što djelotvornije ostvare u politici. Crkve djeluju ispunjavajući svoje vlastito poslanje koje im je zadano u Evandjelju – zapovijed ljubavi prema bližnjemu i zauzimanje za pravdu. U tom smislu bitan je status Crkava u Europi onako kao je priznat u takozvanoj *Izjavi o Crkvama Ugovora* u Amsterdamu. U toj izjavi Europska unija uvažava duhovno-religioznu baštinu i priznaje postojeći status Crkvama u pojedinim zemljama članicama. To nam vrednovanje treba zadržati i učvrstiti. No, to se ne smije shvatiti toliko u odnosu na prošlost jer bi praktično relativiziralo značenje kršćanstva u sadašnjosti. Riječ je o ofenzivnoj investiciji za budućnost. Zato bi Crkve trebale biti bolje uključene u sadašnji

proces reforme. One mogu i žele dati bitan prinos svima koji zastupaju osnovne aspekte duhovnih i religioznih temelja Europe. Komisija biskupskih konferencija Europske zajednice (COMECE) u izjavi za Vijeće Europe u Laekenu i u svojim daljnjim izjavama više puta je to naglašavala. Ona spominje mogućnost da Crkve na različite načine sudjeluju u radu Komisije.

Pritom moramo imati osjećaj za realnost. Tko previše zahtijeva, može lako promašiti cilj. Zacijelo postoje još neki problemi koje treba razjasniti u budućemu temeljnom ugovoru o položaju religije i Crkve. Ali to nije samo stvar koja se tiče vjere. Na prvome mjestu je pitanje spominjanja Boga u preambuli. Inače, ako postavljamo pretjerane zahtjeve, lako možemo požeti neuspjeh. Nije razumno stvarati pozitivno europsko pravo glede religije koje bi ušlo u ustav. Europska unija u pitanju religije nema nadležnosti u mnogim područjima. Ako bi se pojedine odredbe primjerice preuzele u neki opći paragraf o Crkvama, to bi lako moglo biti kontraproduktivno. Naime, kao rezultat ispao bi samo najmanji zajednički nazivnik, koji bi primjerice znatno ograničio i potkresao mogućnost djelovanja Crkve u Njemačkoj. Važnije od toga je da se u okviru europskog sporazuma o ustavu osiguraju nacionalne i regionalne uredbe.

Danas je svijet u velikim previranjima. I Europska unija je na raskrsnici. Opasnosti koje prijete izvana kao i goruća pitanja koja se trenutačno postavljaju na europskoj razini glede bioetike, doseljavanja ili socijalnih prava radnika, zahtijevaju odgovore.

Moramo se upitati kako zapadno društvo, koje je ekonomski uspješno, može prevladati svoju kulturalnu apatiju. S obzirom na nužnost integracije Europe koja nije homogena, nego odiše kulturalnim različitostima, Crkve mogu pridonijeti intenzivnijoj europeizaciji Europske unije, preuzimajući svoju tradicionalnu u vjeri utemeljenu opciju za gubitnike moderniteta, tako da potiču resurse civilnog društva, zahtijevaju temeljne socijalnoetičke rasprave o pravednom gospodarstvu, političkoj participaciji i kulturalnom integritetu.

Kao što sam već zahtijevao na Kongresu Europskoga društva za katoličku teologiju u kolovozu 2001. u Grazu, ne smije biti europske dominacije na štetu regionalnog identiteta. Tu i tamo prisutna opsjednutost za jedinstvom ne smije jednostavno ne uvažavati mnogobrojne jezike, načine mišljenja i življenja u Europi.

No, ne smijemo gledati samo na Europu. U svojoj povijesti ona se nikada nije zatvarala u sebe (usp. G. Schulz, *Europa und der Globus*, Stuttgart, 2001.). Europa mora uskoro dokazati svoju opću

odgovornost naspram siromašnih, zemalja u razvoju, gladi, tereta dugova, raznovrsne nepravde i ugrožavanja stvorenja.

U tom kontekstu Crkve moraju mnogo snažnije sprječavati pogrešne procese i poticati mentalitet Europe koji sve više odgovara njezinoj globalnoj odgovornosti. To se događa, s jedne strane, intenzivnim zauzimanjem za ljude u zemljama Trećega svijeta. Ali postoji i regionalna suradnja, osobito na području uspostave poravnanja i pomirenja između država koje su se u posljednjem stoljeću vojno sukobljavale u strahovitim ratovima i često se međusobno razarale. Vrlo rano, još za vrijeme Drugoga svjetskog rata, na Zapadu je učinjen novi početak kad je francuski biskup P. M. Theas iz Lourdesa u ožujku 1945. inicirao poziv na molitvu i mir za pomirenje s Nijemcima, iz čega je izrastao pokret *Pax Christi* kao međunarodni katolički mirovni pokret koji danas zapaženo djeluje u više od 50 zemalja.

Tim naporima mora se pridružiti pomirenje s našim istočnim i jugoistočnim europskim susjednim zemljama. Ne moram ovdje opisivati dug put njemačko-poljskog pomirenja, koje je doseglo svoj vrhunac u glasovitoj razmjeni pisama između njemačkog i poljskog episkopata krajem Drugoga vatikanskog sabora (1965.). Slično se dogodilo i između Čehoslovačke odnosno Češke biskupske konferencije, posebno u vrijeme demokratskog preokreta 1989./90. pri čemu mislim na plodnu suradnju s praškim nadbiskupom Miroslavom kardinalom Vlkom i osobito s njegovim hrabrim prethodnikom Frantiskom kardinalom Tomašekom. I to su važna svjedočanstva.

U svezi s tim moram spomenuti i posebnu zadaću, naime dijalog između religija. On je važan da bismo zajedno pokazali i promicali smisao religija u modernome svijetu, učvrstili "temeljne vrednote" koje su zajedničke religijama (usp. *Weltethos* Hansa Künga), te zajedno u pojedinim zemljama i globalno podupirali slobodu religije i međusobno poštivanje, mir i solidarnost. U Europi je osobito važan dijalog sa židovstvom, koje spada u temelje i korijene kršćanstva, te s islamom, koji s jedne strane sa židovstvom i kršćanstvom spada u abrahamitske religije, a s druge strane predstavlja religiozno uvjerenje velikog broja sugrađana u mnogim zemljama, osobito u Zapadnoj Europi.

Ovaj proces dubljeg utemeljenja zajedničkih vrednota događa se najvećim dijelom u dijalogu i putem argumentacije. Pritom mora postojati i pravo duhovno natjecanje koje ne smije biti izobličeno zahtjevima za moći i političko-gospodarskim interesima. Za taj

razgovor, koji se mora orijentirati na traženje istine, neprekidno je važno razlikovanje duhova. Neprihvatljivo je ići u jeftino prilagođivanje određenim trendovima ili tražiti zajednički temelj pod najmanjim zajedničkim nazivnikom. Dobro je da se pritom držimo upute sv. Pavla koji nam u najstarijem dokumentu kršćanske vjere daje naputak: "Sve provjeravajte, što je dobro zadržavajte" (1 Sol 5,21). Slično kaže i *Nostra aetate* deklaracija Drugoga vatikanskog sabora o nekršćanskim religijama: "Katolička crkva ne odbacuje ništa što u tim religijama ima istinita i sveta. S iskrenim poštovanjem promatra te načine djelovanja i življenja, te zapovijedi i nauke koje, premda se u mnogome razlikuju od onoga što ona sama drži i naučava, ipak nerijetko odražavaju zraku one Istine što prosvjetljuje sve ljude. Ali ona bez prekida naviješta i dužna je naviještati Krista, 'koji je put, istina i život' (Iv 14,6), u kome ljudi nalaze puninu religioznog života, u kome je Bog sve sa sobom pomirio. Ona stoga bodri svoje sinove (i kćeri) da razborito i s ljubavlju putem razgovora i suradnje sa sljedbenicima ostalih religija, svjedočeći kršćansku vjeru i život, priznaju, čuvaju i promiču ta duhovna i moralna dobra kao i te socijalno-kulturne vrednote" (NA 2).

S njemačkog preveo: *Nediljko A. Ančić*